

Nr 14

Av herr **Johansson** i Stockholm m. fl., om förbättrade möjligheter för studiebegåvad ungdom att erhålla studielön eller stipendier.

Bristen på kvalificerad intellektuell arbetskraft blir ett allt allvarligare problem i vårt land. Våldiga forskningsuppgifter väntar på sin lösning. Den språngartade utvecklingen av tekniken, som bl. a. fått sitt uttryck i atomklyvningen och automationen, ropar på forcerad utbildning av vetenskapsmän, ingenjörer och tekniker. Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen och andra institutioner påvisar att nödvändig projektering fördröjes av bristen på högt kvalificerade tekniker. Högskolornas, gymnasiernas och enhetskolans utbyggnad fördröjes av bristen på lärare. Nödvändiga åtgärder för folkhälsan förhindras av bristen på läkare och tandläkare. Den tidigare belåtenheten över den höga standarden har börjat avlösas av varningar för vår växande efterblivenhet när det gäller den tekniska och vetenskapliga utbildningen. Arbetsgivareföreningens tidning *Industria* jämför med Sovjetunionen, där den nya 5-årsplanen förutser högskoleutbildning av ytterligare fyra miljoner ungdomar.

Om inte Sverige ohjälpligt skall sacka efter på dessa områden måste vi snabbt utbygga våra forskningscentraler, universitet, högskolor och gymnasier, bättre ta vara på våra begåvningar, bryta det alltjämt bestående utbildningsmonopolet och demokratisera den högre undervisningen.

Trots att vi snart kan fira 40-årsdagen av det s. k. demokratiska genombrottet är universitets- och högskoleutbildningen i oförminskad grad ett monopol för överklassen och de mera välbärgade skikten. I ännu högre grad än före 1919 rekryteras departementen och ämbetsverken från dessa kretsar. Professor Quensels stora utredning fram till 1946 visar att den egentliga arbetarbefolkningen, som utgör 57 procent av svenska folket, endast svarade för sex procent av högskolestudenterna, medan socialgrupp I, den egentliga överklassen, som utgjorde sex procent av befolkningen, svarade för 58 procent av studenterna. Vid en förnyad utredning 1952 konstaterar professor Quensel, att utvecklingen gått baklänges, eftersom »arbetarsöner och arbetardöttrar är något mindre företrädade nu än tidigare». En mindre förbättring lär sedan dess ha inträtt beträffande gymnasiestudierna. Huruvida någon förskjutning inträtt beträffande högskolestudenterna är hittills obekant.

Ett stort antal studiebegåvningar från arbetarklassen, de lägre tjänstemannagrupperna och småbondehemmen får under nu rådande förhållanden aldrig någon möjlighet att genom högre studier kvalificera sig för de poster och uppgifter i samhället, där deras begåvning skulle komma till sin rätt.

Den växande bristen på tekniska och vetenskapliga kadrer har framtingat en undersökning av begåvningsreserven i vårt land. I docent Kjell Härnqvists utredning vid Stockholms högskola i år hävdas att drygt fjärdedelen av de undersökta ungdomarna skulle kunna ta studentexamen och hälften av dem realexamen. De som verkligen avlagt studentexamen inom denna åldersklass utgör åtta procent medan 19 procent avlagt realexamen. Större delen av dem som förutsättes kunna ta studenten har inte ens fått börja realskolan.

Andra sakkunniga hävdar med skärpa, att docenten Härnqvists siffror beträffande begåvningsreserven måste vara tilltagna i underkant. Det existerar icke någon nämnvärd begåvningskillnad mellan barnen från skilda socialgrupper. De som kommer från intellektuell miljö kan ha lättare att klara vissa tester och intelligensprov, därför att de fått en del formell kunskap gratis genom sin omgivning, men detta betyder inte att de är mera begåvade än de arbetarungdomar, som inte fått dessa färdigheter till skänks.

Utredningen visar att 42 procent av sönerna inom socialgrupp I, den egentliga överklassen, tagit studenten och att inte mindre än 68 procent av akademikernas söner tagit samma examen. Då det inte kan konstateras någon nämnvärd begåvningskillnad mellan olika socialklasser, torde man kunna förutsätta att inte bara fjärdedelen utan bortåt hälften av alla ungdomar skulle kunna ta studenten, om det funnes tillräckliga utbildningsmöjligheter och om de inte stängdes av ekonomiska hinder.

Utredningen talar om de skilda gruppernas söner men inte om deras döttrar. Den allvarliga bristen på intellektuella kadrer kan i väsentlig grad motverkas genom ett bättre utnyttjande av de kvinnliga begåvningarna. Deras möjlighet till högre utbildning bör inte i fortsättningen få begränsas av kvotsystem och krav på högre betygspoäng för den kvinnliga ungdomen.

De utpräglade studiebegåvningarna från arbetar-, småbonde- och tjänstemannahemmen kommer mestadels inte ens till gymnasiet. Många blir avstängda på grund av den trängsel som råder vid intagningen till nuvarande gymnasierna, men de flesta avskräckes av de ekonomiska svårigheterna. De nuvarande stipendierna är dels så strängt behovsprövade, att en vanlig arbetarfamilj knappast kan få dem, och dels hopplöst otillräckliga för dem som kan erhålla dem. Det är svårt att få låna pengar i kreditrestriktionernas tid. Den unga studiebegåvningen avskräckes vid tanken på ett växande berg av studieskulder och väljer i stället ett praktiskt yrke, där det genast ges en betalning, som man kan leva på. En verklig demokratisering av den

högre undervisningen måste därför börja med att det skapas tillräckligt många gymnasier på enhetsskolans grund och tillräcklig stipendiering eller studielön redan från och med inträdet i gymnasiet.

I en utförlig principmotion vid 1955 års riksdag (nr 113 i andra kammaren) föreslog undertecknade en rad åtgärder i denna riktning. Vi påvisade att de nuvarande undervisnings- och lokalresurserna måste minst fördubblas genom utbyggnad av gymnasierna och de nuvarande högre undervisningsanstalterna, genom skapandet av ett nytt universitet i Norrland och utbildning av ingenjörer, läkare, tandläkare och liknande yrken även på andra platser än vid de nuvarande högskolorna. Vi fastslog i denna motion att statsstipendierna måste utbyggas i sådan omfattning, att de får formen av studielön och att läroverks- och gymnasieelever från fyllda 16 år tillförsäkras stipendier som motsvarar de avtalsenliga lärlingslönerna inom näringslivet. Vi föreslog att studielön eller motsvarande stipendier skulle utgå till alla som styrkt sin studielämplighet, medan de nuvarande naturastipendierna utgår endast till medellösa studenter med AB i genomsnittsbetyg och förenar »en exceptionell studiebegåvning med total medellöshet». Vi föreslog vidare en sådan omarbetning av kompetensvillkoren och examenskraven att tillträdet till vissa tjänster underlättades, varigenom statsförvaltningen kunde rekryteras på mera demokratiska grunder.

Det som inträffat sedan dess är att naturastipendierna höjts, så att de efter penningvärdeförsämringen kan motsvara den växande efterfrågan på stipendier enligt de gamla grunderna och dels att ecklesiastikministern i år föreslår generella grundstipendier på 34 kronor i månaden till 16- och 17-åringarna, vilket närmast innebär förlängda barnbidrag till dessa två årsklasser samt upp till 20 procents höjning av stipendierna för de äldre årsgrupperna i läroverken. Alltjämt kan dock endast de helt medellösa och de som tillhör utpräglade låglönegrupper få någon del av de behovsprövade läroverksstipendierna. En avgörande försämring har inträtt för de lånebehövande genom kreditrestriktionerna och de höjda räntorna.

De förslag vi ställde i motionen av 1955 har under mellantiden fått en glädjande anslutning av representanter från andra meningsriktningar.

Sveriges socialdemokratiska studentförbund förklarade i ett uttalande i september 1955 att det är en fara för demokratien att »rekryteringen till ansvarsfulla poster ensidigt bindes till mycket små grupper i toppen i stället för att man eftersträvar en rekrytering av de bästa studiebegåvningarna till dessa poster». Förbundet gör den föga smickrande jämförelsen att man i stipendier till högre undervisning i schweizerfrancs räknat, ger bara 36,73 per student i Sverige mot 783,16 i England. Jämförelsen borde ha fortsatt med de socialistiska och folkdemokratiska länderna, där samhället bekostar hela den högre undervisningen, varför ingen studiebegåvning möter några ekonomiska hinder för de ställda utbildningsmålen.

Sveriges socialdemokratiska studentförbund fortsätter:

Den praktiska konsekvensen av dessa resonemang är kravet på att samhället inför studielön. Lön tas här inte i vedertagen bemärkelse, en ersättning i storlek jämförbar med den som arbetsmarknaden kan erbjuda samma åldersgrupper. I princip bör studielönen täcka normalkostnaderna för mat, kläder, bostad och studiemateriel och dessutom bör det finnas visst utrymme för personliga utgifter.

Förbundet framhåller med skärpa att studielönsprincipen måste hävdas även om reformen genomföres etappvis i gymnasiet och att lönen »redan i första etappen ges en storlek som är verkningsfull». Summorna är inte oöverkomliga, heter det, då »varje tusental kronor per elev och år med det aktuella antalet studerande på gymnasiestadiet skulle kosta 25—30 miljoner om året». Vidare framhålles att de nuvarande stipendierna omedelbart måste utökas snabbt och kraftigt tills dess studielön kan genomföras.

Sveriges liberala studentförbund förklarade vid sin kongress i februari 1956 att »det statliga stipendiesystemet måste utbyggas så att hela levnads- och studiekostnaden för alla studielämpliga under medelstudietiden täckes» och att »valet står mellan någon form av generell stipendiering och studielön».

Det främsta regeringsorganet Morgontidningen skriver i anslutning till utredningen om begåvningsreserven i en ledande artikel den 7 januari 1957:

En djärv skolpolitik i dag ger tusenfalt igen i morgon. En snål och räddhågad pålappning kan ställa till med obotlig skada för oöverskådlig tid. Större resurser för de högre skolorna, flera lärare och utvidgad stipendiering eller allmänt genomförd studielön är krav som måste rymmas inom ramen för vad som anses vara våra ekonomiska resurser.

Gentemot de ekonomiska betänkligheter som kommer att anföras måste det sägas att det här gäller en i högsta grad samhällsnyttig och i längden outhärlig investering, om vårt land inte ohjälpligt skall sacka efter i utvecklingen. Lovsångerna till den svenska demokratien störes av en skärande dissonans så länge man vägrar att ta ytterligare krafttag för att demokratisera den högre undervisningen.

En nyligen verkställd utredning föreslår rätt till skatteavdrag för inkomsttagare som ger periodiska understöd till studerande. Ett genomförande av detta förslag skulle kosta staten 36 miljoner och kommunerna 21 miljoner. Detta skulle konservera den nuvarande sociala fördelningen bland studenterna, då de förmögna därigenom skulle få betydande skatteavdrag, medan de mindre bemedlade inte skulle få nämnvärt större möjlighet att bekosta sina barns studier. Det förefaller oss därför vara mera demokratiskt att ge den summan som ett bidrag till vidgade stipendier eller studielön.

Frågan om utbyggnaden av universiteten och högskolorna granskas just

nu av 1955 års universitetsutredning. Även en del andra av de problem vi nämnt är föremål för utredning. I direktiven för universitetsutredningen anför ecklesiastikministern att antalet elever i gymnasierna sannolikt kommer att fördubblas under de närmaste åren och att antalet högskolestudenter kommer att växa till över 30 000. En viss successiv utbyggnad äger rum för att ta emot de stora ungdomskullarna, men det motsvarar ändå inte det växande behovet. Särskilt vid de tekniska högskolorna måste de nyblivna studenterna ofta i årtal driva kompletteringsstudier för att nå upp till den nödvändiga höga betygspoängen.

Även om utbildningsmöjligheterna breddas kommer rekryteringen till universitet och högskolor att bli lika odemokratisk som nu, om icke extraordinära åtgärder vidtages. Vi anser det därför nödvändigt att universitetsutredningen kompletteras med en särskild snabbutredning eller departementsutredning om den högre undervisningens demokratisering genom införandet av studielön eller motsvarande generella stipendier från och med gymnasiet. Behovet av sådana åtgärder är redan tillräckligt utrett, och det gäller därför att snabbt komma till en praktisk lösning. Utredningen bör även komma med förslag om snabbare utbyggnad av det nuvarande stipendiesystemet till dess studielön eller motsvarande stipendiering kan beslutas.

Men hänvisning till ovanstående hemställer vi,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställer om snabbutredning eller departementsutredning om införande av studielön eller motsvarande generella stipendier, som garanterar livsuppehållet och studiekostnaderna under studietiden för dem som styrkt sin studielämplighet så att all studiebegåvad ungdom får samma start- och utbildningsmöjligheter och ingen avstänges av ekonomiska hinder.

Stockholm den 17 januari 1957

Gustav Johansson

Hilding Hagberg

K. E. Senander

Henning Nilsson

Erik Karlsson

Helmer Holmberg